

Po 20 metų: svarbiausi kovos su nebaudžiamumu už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus ES aspektai

Genocido tinklo strategijos, skirtos kovai su nebaudžiamumu už genocido nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus ES ir jos valstybėse narėse, vertinimas

Data: 2022 m. gegužė

URL:

2022 m. liepos 1 d. Tarptautinis baudžiamasis teismas švęs 20-ąsias veiklos metines. Prieš dvidešimt metų Romos statute dar kartą patvirtinta, kad kiekviena valstybė privalo vykdyti savo baudžiamąją jurisdikciją asmenų, atsakingų už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus – genocido nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus – atžvilgiu. Europos Sąjungos bendradarbiavimo baudžiamosios teisenos srityje agentūros (Eurojusto) administruojamas Europos kontaktinių centrų, skirtų patraukti atsakomybėn asmenis, atsakingus už genocidą, nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus, tinklas (toliau – Genocido tinklas) buvo sukurtas siekiant padėti valstybėms narėms vykdyti šią pareigą ir laikytis papildomumo principo.

Pastaraisiais metais visuomenės ir tarptautinės bendruomenės dėmesio susilaukė keletas konfliktų ir plataus masto žmogaus teisių pažeidimų. Keli tokių konfliktų pavyzdžiai – Baltarusija, Irakas, Libija ir Sirija, kur susirūpinimą kelia ir konfliktų smurtinis pobūdis, ir jų geografinis artumas ES bei tiesioginė įtaka pabėgėlių srautams. Todėl nukentėjusieji, pilietinė ir plačioji visuomenė aktyviai stebi valstybių narių pastangas kovoti su nebaudžiamumu.

Skelbiant šią ataskaitą ES ir jos valstybės narės patiria beprecedentę, nuo Romos statuto įsigaliojimo neregėtą krizę. Rusijos invazija į Ukrainą ir šioje šalyje galimai vykdomi sunkiausi tarptautiniai nusikaltimai paskatino vienu metu imtis daugybės iniciatyvų (įskaitant 11 valstybių narių pradėtus tyrimus), kuriomis siekiama užtikrinti atsakomybę. Tokiomis aplinkybėmis neabejotinai paaiškės, ar ES ir jos valstybės narės yra pasirengusios imtis masiškai vykdomų sunkiausių tarptautinių nusikaltimų tyrimo. Koordinuojant įvairių suinteresuotųjų subjektų veiksmus vadovaujamo vaidmens turės imtis ir ES.

Laimė, ES padėtis atsakomybės srityje nebėra tokia kaip prieš 20 metų. Reikia pripažinti, kad nenuilstamomis nacionalinių valdžios institucijų ir jų partnerių – Genocido tinklo, Eurojusto, Europos Sąjungos teisėsaugos bendradarbiavimo agentūros (Europolo), tarptautinių organizacijų ir pilietinės visuomenės atstovų – pastangomis padaryta didelė pažanga.

Kai kuriose valstybėse narėse įsteigti specializuoti tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo centrai vis sėkmingiau bylas perduoda teismui ir pasiekia, kad asmenys būtų nuteisti už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, kai kuriais atvejais teisiant ir už kitus tarpusavyje susijusius nusikaltimus bei nusikalstamas veikas, pavyzdžiui, terorizmą. Nacionalinės valdžios institucijos taip pat ugdė savo kompetenciją ir ėmėsi naujų tyrimo ir teismo bendradarbiavimo metodų, pavyzdžiui, masinius

nusikaltimus pradėjo tirti struktūriškai ir sudarė jungtines tyrimų grupes. Be to, gerokai sustiprėjo bendradarbiavimas su tarptautiniais teismais ir naujomis tyrimų struktūromis (Tarptautiniu baudžiamuoju teismu, Jungtinių Tautų tarptautiniu, nešališku ir nepriklausomu mechanizmu ir Jungtinių Tautų tyrimų grupė atsakomybei už „Da'esh“ (grupuotės „Irako ir Levanto islamo valstybė“) įvykdytus nusikaltimus užtikrinti), o konfliktų Irake ir Sirijoje metu padarytų nusikaltimų tyrimas gerokai pasistūmėjo į priekį. Valstybės sugebėjo greitai reaguoti į kintančias aplinkybes ir įrodymus surinkti iš įvairių šaltinių (pvz., mūšio lauko duomenų ir atvirų šaltinių informacijos). Šiuos sudėtingus nusikaltimų tyrimus paspartino bendradarbiavimas su Eurojustu, Europolu ir Genocido tinklu. Vertinant bendriau, veiklą vykdantys specialistai ir ES sprendimų priėmėjai suvokia sunkiausių tarptautinių nusikaltimų tyrimo svarbą, todėl galima manyti, kad artimiausioje ateityje šis klausimas tikrai išliks politinėje darbotvarkėje.

Nepaisant didelės pažangos, sunkiausių tarptautinius nusikaltimus tirti ir nusikaltusius asmenis patraukti baudžiamojon atsakomybėn nacionalinėms valdžios institucijoms vis dar labai sudėtinga. Kai kuriose valstybėse narėse teisės aktų spragos trukdo nevaržomai vykdyti baudžiamąjį persekiojimą už nusikaltimus, naudotis ekstrateritorine (universalioji) jurisdikcija, tarptautiniu teisminiu bendradarbiavimu arba savitarpio teisine pagalba. Sunkiai sekasi steigti nacionalinius specializuotus centrus arba skirti specialistus. Net jei specializuoti centrai ir veikia, trūksta finansinių, techninių ir žmogiškųjų išteklių vis gausėjančioms ir sudėtingėjančioms byloms veiksmingai nagrinėti. Kai kurioms svarbioms veiklos sritims, pavyzdžiui, pagalba nukentėjusioms bendruomenėms, negalima teikti pirmenybės. Nacionalinėms valdžios institucijoms taip pat gali kilti sunkumų stiprinant bendradarbiavimą su įvairiais pilietinės visuomenės veikėjais. Riboti Eurojusto ir Europolo įgaliojimai atsiliepiama ir bendradarbiavimui su svarbiais suinteresuotaisiais subjektais, įskaitant tarptautines ir pilietinės visuomenės organizacijas. Galiausiai, didelį susirūpinimą prokuratūros tarnyboms ir toliau kelia nusikaltimų aukų ir liudytojų apsauga.

Ataskaitoje padėties apžvalga parengta remiantis iš Genocido tinklo sekretoriato gautomis pastabomis, kurias pateikė Genocido tinklo valstybės narės ir stebėtojų statusą turinčios šalys. Vertinant rekomendacijas, pateiktas 2014 m. Genocido tinklo strategijoje, skirtoje kovai su nebaudžiamumu už genocido nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus ES ir jos valstybėse narėse, ataskaitoje aptariami ES teisminės veiklos nagrinėjant sunkiausių tarptautinius nusikaltimus pasiekimai ir trūkumai. Ataskaita rodo, kad nors instituciniu ir nacionaliniu lygmeniu šių bylų tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo pajėgumai gerokai padidėjo, valstybių narių galimybės tebėra nevienodos, todėl pajėgumus būtina stiprinti.

Remdamasis ataskaita, Genocido tinklas pradės vidaus konsultacijas ir sukurs darbo grupę, kuriai bus pavesta atnaujinti rekomendacijas. Taip siekiama parengti naują strategiją, kuri sustiprintų naujai išreikštą ES ir valstybių narių pasiryžimą kovoti su nebaudžiamumu už genocido nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus.